

ՀԱՅՐԵՆԻՔ-ՍՓՅՈՒՌՔ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄՈՂԵԼՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Վահրամ Հովյան՝

Բանալի բառեր՝ սփյուռք, հայրենիք-սփյուռք համագործակցություն, մողել, ուղղահայաց, հորիզոնական, միասնական ջանք, միասնական օրակարգ:

Հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունների մողելները տարբեր չափանիշներով կարելի է դասակարգել տարբեր խմբերի: Սույն վերլուծության մեջ որպես դասակարգման չափանիշներ վերցված են հետևյալ երկուսը. ա) հարաբերությունների բնույթը (կառավարման սկզբունքը), բ) հարաբերությունների ձևը:

Համագործակցության մողելներն ըստ հարաբերությունների բնույթի

Հարաբերությունների բնույթի (կառավարման սկզբունքի) տեսակետից կարող է լինել հայրենիք-սփյուռք համագործակցության երկու մողել՝ ուղղահայաց և հորիզոնական:

1. *Ուղղահայացի* դեպքում գործում է տիրապետության և ենթակայության սկզբունքը: Հայրենիք-սփյուռք հարաբերություններն այս պարագայում կրում են աստիճանակարգային բնույթ՝ դեկավարվելով մեկ կենտրոնից: Այլ կերպ ասած՝ այդ հարաբերություններում ընդգրկված հաստատությունները գտնվում են միմյանց հետ աստիճանակարգային հարաբերակցության մեջ: Սովորաբար այսպիսի մողելի դեպքում կառավարման կենտրոնը լինում է հայրենի պետությունը, որը հրահանգում և ուղղորդում է սփյուռքի կառույցների գործունեությունը:
2. *Հորիզոնական* մողելի դեպքում հայրենի պետությունը և սփյուռքի կառույցները միմյանց նկատմամբ գտնվում են հավասար գործընկերային հարաբերությունների մեջ: Չկան աստիճանակարգություն, տիրապետության և ենթակայության սկզբունք:

՝ «Նորավանք» ԳԿՀ Գիտական-փորձագիտական խորհրդի քարտուղար, Հայագիտական կենտրոնի ավագ փորձագետ:

Փորձը ցույց է տալիս, որ համագործակցության ուղղահայաց մոդելը բնորոշ է այն երկրներին, որոնք ունեն համեմատաբար երիտասարդ սփյուռք, այսինքն՝ որոնց արտերկրի համայնքները համեմատաբար նոր են ձևավորվել: Այդ պետությունների պատմությունն ավելի հին է, քան իրենց սփյուռքերինը: Այս դեպքում պետությունն ինքն է ստեղծում սփյուռքյան կառույցներ, հովանավորում դրանց (այդ թվում ֆինանսապես)՝ այդ կերպ նպաստելով սփյուռքի (արտերկրյա համայնքների) ձևավորմանը, կայացմանն ու զարգացմանը: Եվ բնականաբար, եթե պետությունն ինքն է ստեղծում ու ֆինանսավորում սփյուռքի կառույցները, ապա կարող է կամ նույնիսկ պետք է ինքն էլ ուղղորդի նրանց գործունեությունը՝ ուղղահայաց հրահանգավորմամբ:

Այս մոդելի լավագույն օրինակներ են իրենց սփյուռքերի հետ համագործակցության Թուրքիայի և Ադրբեջանի փորձերը: 2018թ. մարտի վերջին գերմանական ոստիկանության կողմից հրապարակայնացված գաղտնալուսմանը, համաձայն որոնց՝ Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Էրդոհանը հեռախոսով ուղղակի հրահանգել է Գերմանիայի թուրքական համայնքին հանրահավաքներով խոչընդոտել Բունդեսթագի կողմից Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող բանաձևի ընդունումը 2016թ. հունիսի 2-ին¹, այս մոդելի դրսևորման լավագույն օրինակ է և միաժամանակ վերոհիշյալ դրույթն ապացուցող լավագույն փաստ: Ինչպես այս առիթով նշում է Գերմանիայի Բունդեսթագի ծագումով քուրդ պատգամավոր Էվրիմ Սումերը, «Գերմանիոյ մէջ գործող «Օսմանիլըն Ճերմընի Ռոքեր» կազմակերպութիւնը բաց է ի բաց կը գործէ որպէս Թուրքիոյ կառավարութեան ներկայացուցիչը» [1]:

Թուրքական փորձում այս մոդելի դրսևորման մեկ այլ օրինակ է այն, որ 2016թ. հուլիսի 15-ի հեղաշրջման ձախողված փորձից հետո նախագահ Ռ.Էրդոհանը կարգադրեց Թուրքիայի կառավարությանն «իր վերահսկողության տակ գտնվող սփյուռքյան կառույցները հակադրել Ֆեթուլա Գյուլենի շարժմանը» [2, էջ 206]:

Ինչ վերաբերում է ադրբեջանական սփյուռքին, ապա այստեղ պետություն-սփյուռք ուղղահայաց հարաբերությունների արտահայտություն են հանդիսանում հետևյալ հանգամանքները [տե՛ս 3].

¹ Տե՛ս Էրդոհանն անձամբ է հրահանգել Հայոց ցեղասպանության բանաձևի դեմ Բեռլինում ցույցեր կազմակերպել. Der Spiegel-ի բացահայտումը <https://armenpress.am/arm/news/927788/turkeyE28099s-erdogan-personally-ordered-to-organize-protests-in-berlin-against-armenian-genocide-recognition.html>; տե՛ս նաև Հայաստանի հանրային հեռուստատեսության «Օրակարգ» ծրագրի 2018թ. մայիսի 27-ի թողարկումը, <https://www.youtube.com/watch?v=PubW66jRsj0>

- *Արտասահմանում պետության կողմից համայնքային կառույցների ձևավորումը*: Ներկայում այդպիսի կառույցների թիվն անցնում է 450-ից;
- Դրանց ֆինանսական աջակցությունը:
- *Պետության կողմից համասփյուռքյան կառույցների ստեղծումը և անմիջական ղեկավարումը*: Ադրբեջանում 2002թ. ստեղծվեց սփյուռքի հետ աշխատանքի պետական կոմիտեն: Նախորդ տարի պետության նախաձեռնությամբ անցկացվել էր Ադրբեջանցիների համաշխարհային հիմնադիր կոնգրեսը, որն ունի իր տեղական և տարածաշրջանային կառույցները և որի բարձրագույն ղեկավարությունն իրականացվում է պետական իշխանությունների կողմից: Վերոհիշյալ պետական կոմիտեի ստեղծմանը հաջորդեց նաև Աշխարհի ադրբեջանցիների համակարգող խորհրդի ստեղծումը:

Հորիզոնական մոդելը գործում է այն երկրների դեպքում, որոնց սփյուռքերը հին են և կայացած: Այս դեպքում պետությունն ինքը չէ, որ ստեղծում է սփյուռքյան կառույցներ, քանի որ դրանք արդեն իսկ առկա են, կայացած, ունեն տասնամյակների և անգամ հարյուրամյակների պատմություն: Որոշ դեպքերում սփյուռքյան կառույցներն ավելի հին են, քան իրենց հայրենի պետությունները: Հետևաբար, եթե պետությունը չի ստեղծում սփյուռքի կառույցներ, ոչ էլ ֆինանսավորում է վերջիններիս, ապա նրա համար անչափ դժվար կամ գուցե անհնար է հրահանգավորելով ուղղորդել նրանց գործունեությունը: Այդ պարագայում համագործակցությունը հիմնվում է հավասար գործընկերության սկզբունքի վրա, որն էլ ընկած է հորիզոնական մոդելի հիմքում:

Համագործակցության հորիզոնական մոդելի օրինակներ են հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունների Հայաստանի և Իսրայելի փորձերը: Ինչպես հայկական, այնպես էլ հրեական սփյուռքում կան կառույցներ, որոնք ձևավորվել են նախքան հայկական և հրեական պետությունների վերականգնումը: Հայ իրականության մեջ, օրինակ, երեք ավանդական կուսակցությունները (ՀՅԴ, ՄԴՀԿ, ՌԱԿ¹), ՀԲԸՄ-ն (ստեղծվել է 1906թ.) և այլ կառույցներ ձևավորվել են նախքան 1918թ. Հայաստանի անկախության վերականգնումը: Նկատի ունենալով, որ խորհրդային տարիներին կար որոշակի անջրպետ հայրենիք-սփյուռք հարաբերություններում, արժե հիշատակել,

¹ ՌԱԿ-ը հիմնվել է 1921թ.՝ ազատական ուղղության հայկական կուսակցությունների և կազմակերպությունների միավորմամբ: Նրա նախապատմությունը սկսվում է դեռևս 1885թ. Վանում Արմենական կազմակերպության հիմնմամբ [տե՛ս 4, էջ 723]:

որ այդ շրջանում Սփյուռքում հիմնված կառույցները (օրինակ՝ Համազգային հայ կրթական և մշակութային միությունը) նույնպես չէին կարող ստեղծված լինել կամ ֆինանսավորվել հայրենի պետության կողմից:

Ինչ վերաբերում է հրեական սփյուռքին, ապա վերջինիս ամենահեղինակավոր կառույցը՝ Հրեական համաշխարհային կոնգրեսը, որը ներկայացնում է աշխարհի հարյուր երկրի հրեական համայնքներն ու կազմակերպությունները¹, ստեղծվել է 1936թ.՝ Իսրայելի պետության հիմնադրումից (1948թ.) տասներկու տարի առաջ: Ավելին, հրեական սփյուռքի պարագայում ոչ միայն հայրենի պետությունը չէ, որ ստեղծել է սփյուռքի կառույցները, այլև հակառակը՝ սփյուռքն է ստեղծել Իսրայել պետությունը [տե՛ս 5, էջ 87-125]:

Ինչպես նշվեց վերը, հորիզոնական մոդելի դեպքում հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունները (համագործակցությունը) հիմնված են լինում հավասար գործընկերության սկզբունքի վրա: Հայ իրականության մեջ դրա դրսևորումները վառ արտահայտված են եղել դեռևս Հայաստանի առաջին Հանրապետության տարիներին (1918-1920թթ.), մասնավորապես՝ 1919թ. բացված Փարիզի խաղաղության վեհաժողովում: Ինչպես հայտնի է պատմությունից, այդ վեհաժողովին մասնակցելու համար Փարիզ էր մեկնել երկու հայկական պատվիրակություն: Դրանցից մեկը Հայաստանի Հանրապետության (որպես պետության) պատվիրակությունն էր՝ խորհրդարանի նախագահ Ավետիս Ահարոնյանի գլխավորությամբ, իսկ մյուսը՝ Հայոց ազգային պատվիրակությունը (որպես բովանդակ հայության կամ հայկական սփյուռքի պատվիրակություն)՝ եգիպտահայ մեծահարուստ, բարերար, ՀԲԸՄ հիմնադիր Պողոս Նուբարի գլխավորությամբ²: Եվ չնայած երկու պատվիրակությունների միջև առկա հակասություններին, ոչ միանշանակ վերաբերմունքին միմյանց նկատմամբ, ի վերջո քննարկումների արդյունքում նրանց հաջողվեց գալ համաձայնության և վեհաժողովին ներկայացնել հայության պահանջների վերաբերյալ միասնական փաստաթուղթ՝ հուշագիր [տե՛ս 6, էջ 269-308, 362-365; 7, էջ 151, 232-233; 8, էջ 51-77]:

¹ <http://www.worldjewishcongress.org/en/about>

² Հայոց ազգային պատվիրակությունը՝ Պողոս Նուբարի գլխավորությամբ, ստեղծվել էր նախքան Հայաստանի Հանրապետության հռչակումը՝ 1912թ., հայության դատը տերությունների մոտ պաշտպանելու նպատակով: 1912թ. Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գևորգ 5-րդը հատուկ կոնդակով լիազորել է Պողոս Նուբարին հանդես գալ բովանդակ հայության անունից, այսինքն՝ ներկայացնել հայկական շահերը Առաջին համաշխարհային պատերազմին ուղեկցող և դրան հաջորդելիք քաղաքական գործընթացներում:

Համագործակցության մոդելներն ըստ հարաբերությունների ձևի

Հայրենիք-սփյուռք համագործակցության մոդելները, ըստ հարաբերությունների ձևի, կարելի է բաժանել կրկին երկու տեսակի, որոնք պայմանակա-նորեն անվանում ենք «Միասնական ջանք» և «Միասնական օրակարգ».

1. *«Միասնական ջանք»* մոդելը կարելի է բնութագրել որպես կենտրո-նացված համագործակցություն: Այս դեպքում հայրենիք-սփյուռք հարա-բերությունները համակարգող կենտրոնից, որը, ենթադրվում է, պետք է լինի պետությունը, սփյուռքյան կառույցները բերվում են մի հարկի տակ, առաջ են քաշվում գործողությունների նպատակը, այդ նպատակ-ներին հասնելու միջոցները, հաշվառվում են առկա և անհրաժեշտ ռեսուրսները, տեղի է ունենում գործառույթների և դերերի բաշխում՝ այդ նպատակին հասնելու համար: Ընդհանուր նպատակը և դրան հասնելու միջոցներն ունենում են հստակ ծրագրային ձևակերպում: Կարճ ասած՝ «Միասնական ջանք» մոդելը ենթադրում է պետության ղեկավարությամբ սփյուռքյան կառույցների սերտ համագործակցու-թյուն որևէ կոնկրետ ծրագրի (նպատակի) իրականացման ուղղությամբ:
2. *«Միասնական օրակարգ»* մոդելը կրկին ենթադրում է պետության կողմից ընդհանուր նպատակների սահմանում, սակայն չի ենթա-դրում սփյուռքյան կառույցների միջև սերտ համագործակցություն դրանց իրականացման համար: Դրա փոխարեն ենթադրվում է, որ վերջիններից յուրաքանչյուրն առանձին պետք է հասնի սահմանված նպատակին: Այս համատեքստում սփյուռքյան կառույցներից յուրա-քանչյուրը պետք է ունենա դրված նպատակին հասնելու սեփական ծրագիրը: Այլ կերպ ասած՝ սույն մոդելի դեպքում պետությունը հան-դես է գալիս միայն օրակարգ առաջադրողի դերում՝ վերջինից բխող կոնկրետ գործողությունների և ծրագրերի իրականացումը թողնելով սփյուռքյան առանձին կառույցներին:

«Միասնական ջանք» մոդելը կիրառելի է խոշոր (մեզա) նախագծերի իրականացման դեպքում, երբ դրված խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ են մեծ միջոցներ: Նման նախագծերի իրականացումը սովորաբար վեր է լինում որևէ առանձին կազմակերպության հնարավորություններից և, հե-տևաբար, ենթադրում է ջանքերի և միջոցների մեկտեղման հրամայականը:

Հայ իրականության մեջ Հայրենիք-Սփյուռք համագործակցության «Մի-ասնական ջանք» մոդելն ունեցել է դրսևորումներ ինչպես անցյալում (պատ-

մության մեջ), այնպես էլ ներկայում: Անցյալում սույն մոդելի դրսևորման լավագույն օրինակ կարելի է համարել 1946-48թթ. Մեծ հայրենադարձության որպես խոշոր (մեզա) նախագծի իրականացման համատեքստում Խորհրդային Հայաստանի համագործակցությունը Սփյուռքի համագգային կառույցների հետ, որի շնորհիվ վերջիններս իրենց միջոցներով մեծապես նպաստեցին այդ գործընթացի իրականացմանը: Սփյուռքի ավանդական կառույցներից Մեծ հայրենադարձությանն ամենամեծ նպաստը բերեց ՀԲԸՄ-ն, որի վրա ընկավ գործընթացի ֆինանսական ապահովման հիմնական ծանրությունը [մանրամասն տե՛ս 9, էջ 60-68]: Մյուս կառույցները (ՀՅԴ, ՌԱԿ, ՄԴՀԿ, ՀԱԵ և այլն) նույնպես իրենց կազմակերպչական, ֆինանսական և այլ հնարավորություններով մասնակիցը եղան այդ մեծ նախագծի իրականացմանը [տե՛ս 10, էջ 85-93; 11, էջ 75-84; 12, էջ 69-74; 13, էջ 380-391; 14, էջ 372-379]:

Նորագույն շրջանում «Միասնական ջանք» մոդելով Հայրենիք-Սփյուռք համագործակցության դրսևորումներ են «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի ամենամյա մարաթոնները, որոնք սովորաբար նվիրված են լինում որևէ կոնկրետ խնդրի լուծմանը: Առայսօր կարելի է առանձնացնել երեք հիմնական խոշոր (մեզա) նախագիծ, որոնք իրականացվել են հիմնադրամի ամենամյա դրամահավաք-մարաթոններով: Դրանք ՀՀ-ն Արցախի Հանրապետության հետ կապող, ինչպես նաև Արցախի ներքին հաղորդակցային ենթակառուցվածքների զարգացմանն ուղղված հետևյալ նախագծերն են.

ա) Գորիս-Բերձոր-Շուշի-Ստեփանակերտ ավտոմայրուղին, որը ՀՀ-ն Արցախի հետ կապող առաջին ցամաքային ուղին է և կենսական նշանակություն ունի Արցախի համար,

բ) Արցախի ողնաշարը համարվող Հյուսիս-Հարավ ավտոմայրուղին, որը վճռական նշանակություն ունի հայկական երկրորդ հանրապետության տնտեսության, ինչպես նաև անվտանգության համար,

գ) Վարդենիս-Մարտակերտ ավտոմայրուղին, որը ՀՀ-ն ԱՀ-ի հետ կապող երկրորդ կենսական հաղորդակցային ուղին է, անմիջական կապ է հաստատում ՀՀ-ի և ԱՀ-ի հյուսիսարևելյան շրջանի հետ և նույնպես կարևոր նշանակություն ունի հայկական երկրորդ հանրապետության տնտեսության զարգացման և անվտանգության ապահովման տեսակետից:

Թե ինչ նշանակություն ունեն վերոհիշյալ հաղորդակցային ուղիները ՀՀ-ի և Արցախի համար՝ կարելի է դատել ՀՀ առաջին նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանի՝ «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի դերի մասին դեռևս 1997թ. տրված այն գնահատականից, որ եթե հիմնադրամն ուրիշ

ոչինչ արած չլինելը, միայն Գորիս-Բերձոր-Շուշի-Ստեփանակերտ ավտոմայրուղու կառուցումը բավարար է, որպեսզի նրա գոյությունն արդարացված լինի [տե՛ս 15, էջ 607]:

2017թ. «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի հեռուստամարաթոնի ընթացքում հանգանակված գումարն ուղղվել է Արցախի ռոտման ցանցի զարգացմանը, ինչը վճռական նշանակություն ունի հայկական երկրորդ հանրապետության գյուղատնտեսության և, ընդհանրապես, տնտեսության զարգացման համար:

Այսպիսով, քանի որ «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի մարաթոններին մասնակցում են կառույցներ ու անհատներ ինչպես Սփյուռքից, այնպես էլ ՀՀ-ից և ԱՀ-ից, ապա այդ մարաթոնների հանգանակություններով իրականացված վերահիշյալ խոշոր (մեզա) նախագծերը, հիրավի, կարելի է համարել Երրորդ հանրապետության պատմության ընթացքում «Միասնական ջանք» մոդելով Հայաստան-Սփյուռք համագործակցության ամենանշանակալի դրսևորումները:

«Միասնական օրակարգ» մոդելն ավելի կիրառելի է փոքր կամ միջին նախագծերի իրականացման դեպքում, որոնք չեն պահանջում հսկայական միջոցներ և կարող են իրականացվել առանձին կազմակերպությունների կողմից: Ավելին, այս դեպքում «Միասնական օրակարգ» մոդելը ոչ միայն կիրառական է, այլև ավելի նպատակահարմար: Եթե առաջ է քաշվում որևէ համեմատաբար փոքր խնդիր (օրինակ՝ դպրոցի հիմնում), ապա դրա միասնաբար իրականացումը կարող է ոչ միայն արդյունավետ չլինել, այլև ընդհանրապես տապալվել՝ սփյուռքյան կազմակերպությունների մրցակցության, հավակնությունների և այլ պատճառներով: Մինչդեռ «Միասնական օրակարգ» մոդելի կիրառման դեպքում սփյուռքյան կազմակերպություններից յուրաքանչյուրը (դիցուք՝ երեք կուսակցությունները) առանձին-առանձին հիմնում են սեփական դպրոցները: Այսինքն՝ խնդրի իրականացումը ոչ միայն չի տապալվում, այլև հաջողվում է բազմապատիկ արդյունավետությամբ:

Այսպիսով, «Միասնական օրակարգ» մոդելի պարագայում ընդհանուր նպատակի դերում հանդես է գալիս ընդհանուր գաղափարը կամ տեսլականը (օրինակ՝ դպրոցների հիմնում), մինչդեռ դրա իրականացման ծրագրերը լինում են առանձին և փոքր-ինչ յուրահատուկ յուրաքանչյուր կազմակերպության համար:

Հայ իրականության մեջ հայրենիք-սփյուռք համագործակցության «Միասնական օրակարգ» մոդելի ամենաթարմ դրսևորումներից է ՀՀ

Սփյուռքի նախարարության կողմից 2016թ. հոկտեմբերի 20-24-ը Լրագրողների համահայկական 8-րդ համաժողովում նախաձեռնված «Դու ի՞նչ ես անում Արցախի համար» շարժումը: Միասնական օրակարգի առաջադրամաք և Սփյուռքի յուրաքանչյուր կազմակերպությանն ու անհատին այդ միասնական օրակարգի շրջանակներում անհատապես գործելու հնարավորություն տալով հնարավոր եղավ հասնել որոշակի արդյունքի: Շարժման շրջանակներում Սփյուռքում ոմանք փորձեցին դեղորայքով օգնել Արցախի հիվանդանոցներին, ոմանք՝ բժշկական սարքավորումներ և գույք գնելով և առաքելով, ոմանք՝ շտապ օգնության մեքենաներ ձեռք բերելով և ուղարկելով, ոմանք՝ մեքենաներ նվիրաբերելով Պաշտպանության բանակին, ոմանք՝ երաժշտական գործիքներ նվիրաբերելով Արցախի երաժշտական կրթական հաստատություններին, ոմանք՝ պարզապես գումարով և այլն: Այս բոլորը առանձին-առանձին վերցրած փոքր նշանակություն ունեցող աջակցություն են: Մակայն դրանց հանրագումարը զգալի նպաստ է Արցախի երիտասարդ պետականության կայացման համար:

Հայրենիք-Սփյուռք գործակցության միասնական օրակարգի ձևավորման լավագույն հարթակ կարող են լինել Հայաստան-Սփյուռք համաժողովները: Այդպիսի փորձ արդեն իսկ գոյություն ունի: Խոսքը 2006թ. տեղի ունեցած Հայաստան-Սփյուռք երրորդ համաժողովի մասին է, որի ընթացքում որպես հիմնական խնդիր ՀՀ իշխանությունների կողմից դրվեց Հայաստանի գյուղական, հատկապես սահմանամերձ համայնքների զարգացումը¹ [տե՛ս 16]: 2017թ. Հայրենիք-Սփյուռք վեցերորդ համաժողովին նախագահ Ս.Սարգսյանի ելույթում հնչեցված նպատակային դրույթը 2040թ. Հայաստանի բնակչությունը չորս միլիոնի հասցնելու մասին նույնպես կարելի է դիտել որպես Հայրենիք-Սփյուռք գործակցության միասնական օրակարգի ձևավորման փորձ:

Հայաստան-Սփյուռք համաժողովներում միասնական օրակարգի ձևավորումը, այնուամենայնիվ, ենթադրում է, որ այն պետք է վերածվի՝ ա) լուրջ խոսույթի (դիսկուրս) ինչպես համաժողովի ընթացքում, այնպես էլ դրանից հետո (տեսական հարթություն) և բ) լուրջ շարժման (գործնական հարթություն): Այս խնդրի լուծման համար նպատակահարմար կլինի այսուհետ «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի ամենամյա մարա-

¹ Ենթադրվում է, որ համաժողովից հետո Սփյուռքի կառույցները և անհատ սփյուռքահայերը պետք է յուրաքանչյուրն իր կարողության չափով նպաստ բերեր այդ խնդրի իրականացմանը: Թե ինչ քայլեր են իրականացվել այդ համաժողովից հետո Հայաստանի գյուղական համայնքների զարգացման նպատակով Հայաստանի և Սփյուռքի կողմից այլ ուսումնասիրության նյութ է:

թոնների օրինակով Հայաստան-Սփյուռք համաժողովները կազմակերպել կոնկրետ խնդիրների շուրջ, որոնք էլ կլինեն այդ համաժողովների օրակարգը: Դրա համար անհրաժեշտ է.

1. նախօրոք սահմանել այն գաղափար-նպատակը, որը պետք է դրվի տվյալ համաժողովի օրակարգում, և այդ մասին իրազեկել համաժողովի մասնակիցներին համաժողովից նվազագույնը երեք ամիս առաջ,
2. համաժողովների խոսույթը (ելույթներ, քննարկումներ և այլն) կառուցել երկու հիմնական բաղադրիչի վրա.
 - հաշվետվություն նախորդ համաժողովում առաջադրված օրակարգային գաղափար-նպատակի իրականացման վերաբերյալ (թե կոնկրետ որ կառույցի կողմից ինչ քայլեր են ձեռնարկվել այդ ուղղությամբ),
 - նոր համաժողովում առաջ քաշված օրակարգի իրականացման վերաբերյալ նախատեսվող քայլեր¹:

Այս կերպ Հայաստան-Սփյուռք համաժողովները, ինչպես նաև հայկական հանրությունը (Հայաստան, Սփյուռք) կշահեն հետևյալ առումներով.

1. Համաժողովների խոսույթը վերացականությունից անցում կկատարի կոնկրետ գործնական հարթություն, ինչի արդյունքում զգացմունքային հայրենասիրությունը, որը նույնպես կարևոր է և անհրաժեշտ, կգուզակցվի նպատակային-ծրագրային քայլերի վերաբերյալ դատողություններով:
2. Համաժողովների միջև ընկած ժամանակաշրջանը կդառնա կարճաժամկետ կամ միջնաժամկետ խնդիրների լուծման շրջան: Միջնաժամկետ կամ կարճաժամկետ՝ այն պատճառով, որ այդ ժամանակահատվածում (2-4 տարի) հնարավոր է իրականացնել միայն այդպիսի ծրագրեր: Կամ էլ՝ Հայաստան-Սփյուռք համաժողովների միջև ընկած ժամանակահատվածները կարող են լինել որևէ երկարաժամկետ ռազմավարական խնդրի առանձին փուլերի՝ մարտավարական խնդիրների իրականացման շրջաններ:

¹ Այս դրույթը չի նշանակում, որ նախատեսվող քայլերի վերաբերյալ հայտարարություններն ունեն հրամայական խոստման ուժ և պետք է անշեղորեն կատարվեն: Գործնականում նախատեսվող քայլերի իրականացման ժամանակ թույլատրելի են նաև որոշակի շեղումներ հնչեցված հայտարարություններից:

Ամփոփելով նշենք, որ տեսականորեն կա նաև որոշակի հարաբերակցություն մի կողմից՝ հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունների (համագործակցության) ուղղահայաց ու հորիզոնական և մյուս կողմից՝ «Միասնական ջանք» ու «Միասնական օրակարգ» մոդելների միջև: «Միասնական ջանք» մոդելն ավելի կիրառական է պետություն-սփյուռք ուղղահայաց հարաբերությունների պարագայում: Եթե պետությունն ինքն է ուղղորդում սփյուռքի կառույցների գործունեությունը, ապա այն էլ կարող է որևէ կոնկրետ խնդրի լուծման նպատակով միասնական գործողությունների դաշտ բերել վերջիններիս, իրականացնել դերերի և գործառույթների բաշխում, համակարգել նրանց գործունեությունը տվյալ խնդրի իրականացման համատեքստում: Մինչդեռ պետություն-սփյուռք հորիզոնական հարաբերությունների դեպքում առավել կիրառական է «Միասնական օրակարգ» մոդելը: Եթե պետությունը չունի սփյուռքի կառույցներին հրահանգելու կամ նրանց գործունեությունը թելադրելու գործուն մեխանիզմներ, ապա առավել նպատակահարմար է առաջադրել օրակարգ՝ դրա իրականացումը թողնելով սփյուռքի կառույցներին, որպեսզի նրանցից յուրաքանչյուրը յուրովի իրականացնի առաջադրված խնդիրը:

Հուլիս, 2018թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. Գերմանիոյ մէջ քրտական ծագումով երեսփոխանին որոշումը՝ Հայոց ցեղասպանութեան նիւթին շուրջ, Նոր Մարմարա, 31-ը մարտի, 2018:
2. *Միմավորյան Ա., Հովյան Վ., Վերանյան Գ.*, Իսրայելի, Իրանի, Թուրքիայի, Ադրբեջանի քաղաքականությունը սփյուռքի նկատմամբ, Եր., «Հայկարլի», 2017:
3. *Sassounian H.*, Azerbaijan Organizes its Own Diaspora To Compete With the Armenian Diaspora, The California Courier, July 24, 2018.
4. «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, գլխ. խմբ.՝ Հ.Այվազյան, Եր., «Տիգրան Մեծ հրատարակչություն», 2003:
5. *Հակոբյան Հ.Վ.*, Տարագիր հայության հայրենիք վերադառնալու պահանջի պատմական ու իրավական հիմքերը, Եր., «Ասողիկ», 2002:
6. *Վրացյան Ս.*, Հայաստանի Հանրապետություն, Եր., «Հայաստան», 1993:
7. *Խատիսեան Ալ.*, Հայաստանի Հանրապետութեան ծագումն ու զարգացումը, Բ. տպագրութիւն, Պէյրութ, տպարան «Համազգային», 1968:
8. *Մելիքեան Վ.*, Արևմտահայերի համագումարները և հայկական հարցի փուլերը 1917-1923թթ., Եր., «Զանգակ-97», 2007:
9. *Մելքոնյան Էդ.*, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միությունը 1946-1948թթ. հայրենադարձության գործընթացում, «1946-1948թթ. հայրենադարձու-

- թյունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Եր., Լիմուշ, 2009:
10. *Մաղաթեղյան Բ.*, 1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և Հայ հեղափոխական դաշնակցությունը, «1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Եր., Լիմուշ, 2009:
 11. *Առաքելյան Հ.*, Ռամկավար ազատական կուսակցության դերակատարությունը 1946-1948թթ. հայրենադարձության կազմակերպման գործընթացում, «1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Եր., Լիմուշ, 2009:
 12. *Լեփեճեան Կ.*, Հայրենադարձությունը և ՄԴՀԿ-ի դերակատարությունը, «1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Եր., Լիմուշ, 2009:
 13. *Պողոսյան Վ., Դավթյան Ա.*, 1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և Հայ Առաքելական եկեղեցու գործունեությունը, «1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Եր., Լիմուշ, 2009:
 14. *Հարությունյան Լ.*, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գևորգ Զ. Չորեքյանի դերակատարությունը 1946-1948թթ. հայրենադարձության կազմակերպման գործում, «1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Եր., Լիմուշ, 2009:
 15. *Տեր-Պետրոսյան Լ.*, Ընտրանի. ելույթներ, հոդվածներ, հարցազրույցներ, Եր., «Փրինթինֆո», 2006:
 16. *Հովյան Վ.*, Հայաստան-Սփյուռք երրորդ խորհրդաժողով. նախնական ամփոփում, Երկիր, 3-ը նոյեմբերի, 2006:

**ՀԱՅՐԵՆԻՔ-ՍՓՅՈՒՌՔ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄՈՂԵԼՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ**

Վահրամ Հովյան

Ամփոփագիր

Սույն հետազոտության մեջ հայրենիք-սփյուռք համագործակցության մոդելների դասակարգման համար օգտագործվել է երկու չափանիշ՝ հարաբերությունների բնույթը (կառավարման սկզբունքը) և ձևը: Առաջին չափանիշի դեպքում այդ մոդելները լինում են երկու տեսակ՝ ուղղահայաց և հորիզոնական:

Երկրորդի դեպքում նույնպես դրանք երկուսն են, որոնք պայմանականորեն անվանվել են «Միասնական ջանք» և «Միասնական օրակարգ»: Տեսականորեն կարող է լինել նաև որոշակի հարաբերակցություն վերոհիշյալ չափանիշներով դասակարգված մոդելների միջև: Հայրենիք-սփյուռք ուղղահայաց հարաբերությունները ավելի շատ համապատասխանում են «Միասնական ջանք», հորիզոնական հարաբերությունները «Միասնական օրակարգ» մոդելին:

О МОДЕЛЯХ СОТРУДНИЧЕСТВА АРМЕНИЯ-ДИАСПОРА

Ваграм Овян

Резюме

В данном исследовании для классификации моделей сотрудничества родина-диаспора использовались два параметра: тип отношений (принцип управления) и форма. По первому параметру эти модели бывают двух типов: вертикальные и горизонтальные. По второму параметру тоже два типа, которые можно условно назвать «Единые усилия» и «Единая повестка». Теоретически может быть также определенная корреляция между моделями, классифицированными по упомянутым параметрам. Вертикальные отношения «родина-диаспора» больше соотносятся с моделью «Единые усилия», а горизонтальные отношения – с моделью «Единая повестка».

ABOUT THE MODELS OF HOMELAND-DIASPORA COOPERATION

Vahram Hovyan

Resume

This study utilized two criteria to classify homeland-diaspora cooperation models: the nature (management principle) and form of the relations. For the first criteria there are two models: vertical and horizontal. There are two models for the second one, as well, which were conditionally named “Joint Effort” and “Common Agenda”. Theoretically, there could be also some interrelationship between the models classified based on the mentioned criteria. The vertical homeland-diaspora relations match to a greater extent to the “Joint Effort” model, whereas the horizontal relations are more compatible with the “Common Agenda”.